

УДК 811.161.2'373.612.2'42:821.161.2'06-1"20"

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2021.28.235541>

О. П. Штонь,

канд. філол. наук, доц.,

Тернопільський національний педагогічний університет

ім. Володимира Гнатюка,

доцент кафедри української мови та методики її навчання

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА МЕТАФОР У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПЕТРА СОРОКИ

Статтю присвячено з'ясуванню структурно-семантичної специфіки метафор у поетичному дискурсі Петра Сороки. Описано семантико-стилістичні типи метафор, які функціонують у збірці поезій «Ладан осені»: метафори-оживлення (антропометафори,

зоометафори, ботанометафори, химерометафори), метафори-опредмечування ознак та метафори-синестезії. Проаналізовано структуру метафоричних конструкцій.

Ключові слова: метафора-оживлення, метафора-опредмечування, метафора-синестезія, антропометафора, зоометафора, ботанометафора, поетичний дискурс.

Постановка проблеми. Естетика поетичної мови, що моделює світ через конкретно-чуттєві образи, передбачає не лише емоційний вплив на читача, а також орієнтується на його здатність розуміти вторинний зміст слова, несподівані асоціативні зв'язки між поняттями, специфіку художнього мовомислення того чи іншого автора. Адже кожен митець має свою манеру висловлювання, характерний словник та особливості комбінування мовних засобів. Цікавою із цього погляду є творчість українського письменника, члена НСПУ, літературознавця, редактора і видавця Петра Сороки, щодо якої головний редактор журналу «Літературний Чернігів», прозаїк та журналіст Михась Ткач наголошує: «Хоч би про що він писав, хоч би у якому жанрі виступав – вірші чи денникова проза – все то поезія. Його магічне слово лягає на душу ніжно, проймає серце. І це не окремі твори, а цільна поема, в якій головний герой – душа Поета» [4]. У мовній тканині творів тернопільського митця привертає увагу насамперед метафоричне слововживання, точність слова та розширення меж лексико-синтаксичної сполучуваності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення поетичних метафор в україністиці представлено роботами таких учених: С. Єрмоленко, В. Калашник, Л. Кравець, Л. Мацько, Л. Пустовіт, Н. Слухай, Г. Сюта, О. Тищенко, Л. Шевченко та ін. У наукових працях мова йде насамперед про метафоричні конструкції, які, функціонуючи в поетичних текстах, не лише відображають соціальні та художньо-естетичні цінності суспільства, а також відтворюють особливості авторського світобачення, моделюють індивідуальну мовну картину світу окремого митця. Мова творів Петра Сороки, зокрема специфіка метафор у його поетичному доробку, предметом окремого лінгвістичного дослідження ще не була. Це й визначає **актуальність** нашої наукової розвідки.

Метою статті є з'ясування структурно-семантичних особливостей метафор у поетичному дискурсі Петра Сороки. Це зумовлює вирішення таких **завдань**: визначити й описати семантико-стилістичні типи поетичних метафор; з'ясувати структурні особливості таких конструкцій у творах митця. **Об'єкт дослідження** – метафоричний простір його поетичної збірки «Ладан осені», **предмет** – структурно-семантичні особливості метафоричних конструкцій. **Джерелом** слугувала збірка віршів «Ладан осені». Фактичний матеріал (близько 300 метафоричних уживань) скартковано шляхом суцільної вибірки. Далі в тексті приклади подаємо за виданням: Сорока П. Ладан осені: Вірші. Астон, 2011. 104 с. Для реалізації поставленої мети використано такі **методи та прийоми досліджень**: описовий (передбачає відбір і систематизацію відповідного матеріалу, спостереження за мовними фактами, їх інтерпретацію та узагальнення); семантико-стилістичний (для аналізу мовних одиниць із погляду їх змістового наповнення); контекстуально-інтерпретаційний (аналіз семантики компонентів метафор у контексті); прийом кількісних підрахунків (для встановлення частотності різних груп метафор).

Наукова новизна роботи визначається матеріалом, який не був предметом окремого дослідження, та полягає у визначенні семантико-стилістичних типів метафор у поетичному дискурсі Петра Сороки; з'ясуванні структурних особливостей таких конструкцій у творах митця. **Теоретичне значення** полягає в тому, що отримані результати щодо структурно-семантичної специфіки метафор у віршах Петра Сороки поглиблюють та систематизують учення про поетичну метафору, а також створюють

основу для вивчення художнього дискурсу інших сучасних митців. **Практичну цінність** дослідження визначає можливість його використання в подальших наукових пошуках стосовно специфіки метафори в поетичному дискурсі, а також під час розробки та викладання курсів стилістики української мови, лінгвістичного аналізу художнього тексту та дисциплін вибіркового циклу в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У мовознавчій літературі існує низка різних типологій метафор: а) за морфологічним виявом головного компонента; б) за структурою; в) за функцією; г) за належністю головного компонента метафори до певної лексико-тематичної групи; д) за семантикою та ін. Для з'ясування семантичних особливостей метафор у поезіях Петра Сороки найбільш доречною, на наш погляд, видається класифікація, яку подано у статті Т. Єщенко «Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект»: метафори-оживлення (антропометафори, зоометафори, ботанометафори, химерометафори), метафори-опредмечування ознак, метафори-синестезії [2].

У поетичному дискурсі Петра Сороки натрапляємо на усі типи метафор, проте, як свідчить аналіз фактичного матеріалу, метафори-опредмечування (перенесення ознак із неживого на живе та з неживого на неживе: «...**шиба небес** зараз зойкне і трісне» (с. 23), «... **жовтий бриль ... стріхи** ще вітри не збили набакир» (с. 9), «**Ми** лоеві **свічки**. **Лиш хтось горить, хтось – чадить**» (с. 26), «**Розчахнуться неба білі брами**» (с. 42), «**Міцно в'яжить мене, петлі доріз**» (с. 7), « ... **цих спалених губ аناша**» (с. 65), «**Ладан осені – дим картопляний**» (с. 42)) та метафори-синестезії (інтерференція різних видів сприймання довкілля: «**Трісне каламутна тиша**» (с. 52), «**блакить загула**» (с. 47), «**холодний ламкий небосхил упаде в межиріччя**» (с. 23)) трапляються зрідка.

87 % зафіксованих тропів складають метафори-оживлення, серед яких найбільш частотними є антропометафори (вони у свою чергу складають 79 % порівняно з іншими групами – зоометафорами (7 %), ботанометафорами (13,5 %) та химерометафорами (приблизно 0,5 %). Не дивно, що кількісно переважають саме антропометафори, адже центральним образом художнього світу письменника є людина, зосередженість на її почуттях, емоціях, переживаннях та загалом внутрішньому стані. Опишемо детальніше кожну групу.

Антропометафори класифікуємо за тематичними групами ключових слів, що входять до метафоричного контексту. Виділяємо кілька груп.

Перша – це антропометафори, ключовими словами яких є лексеми на позначення динамічної сфери життєдіяльності людини (*біжить, ходить, бредє, диває, блудить, тікає, тче, танцює та ін.*). Це зазвичай дієсловні метафори (*погляд утікає, вітер наздоганя, біжить година, диває біда, листочки танцюють, вересень натче* тощо), наприклад: «**Околяса ходила розпука**» (с. 33), «**Знов біжить година, як хвилина**» (с. 36), «**Вітер листя край шляху пасє**» (с. 42), «**Ще нам «бабиного літа» вересень натче**» (с. 51).

Друга – антропометафори зі словами, що називають психофізіологічні процеси, стани особистості (*посивіє дорога, життя сміється, зоря зітхає, горіх тремтить, оживає душа, захлинулась душа, душа чарує, вмирає Тиса та ін.*), як-от: «**Скоро осінь і трави сивіють**» (с. 39); «**Де гине Чорний ліс і помирає Тиса**» (с. 83); «**А в мені все щулились і терпне / ніби хтось надламає й мене**» (с. 44); «... **і стає на коліна душа моя перед мальвою і журавлем**» (с. 40), «**Я небо п'ю, коли воно сміється**» (с. 59), «**Добре стояти в осінню сльоту перед вікном, що ридає...**» (с. 61).

Третя група – антропометафори, які семантично корелюють з назвами реалій неживого світу і набувають статусу антропоморфізмів, як-от: *сивіє світ* (с. 63), *тополі радять раду* (с. 43), *мовчать тополі* (с. 16), *вічність налле у душу сили* (с. 8), *душа*

оживає в серці (с. 21), рими беруть в облогу (с. 9), хату підпира пустир (с. 9), жаль упав у кювет (с. 33) тощо.

Четверту групу становлять антропометафори, ключовими словами яких є конкретизатори індивідуальних властивостей людської особистості, що стосуються предметів, явищ природи, абстрактних категорій: *душа невгамовна, збентежена душа, злякана трава, сонне і руде сонце, сумирні небеса, літа нетверезі, свавільні дні* та ін. («**Небеса і світ такі сумирні**» (с. 100), «... і примириться зі світом **лагідна душа**» (с. 51), «**Душу невгамовну, як лоша прив'яжу**» (с. 47).

П'ята група - антропометафори, ключовими словами яких виступають соматизми: «**Вічність в очі мої солоні зазирає...**» (с. 88), «... **не здригнуться серце і рука**» (с. 22), «**Згорять мої несамовиті губи і всі слова**» (с. 64), «... у **прихистку рук твоїх і грудей**» (с. 65).

Ботанометафори (метафори із рослинною семантикою) є другою за кількістю групою серед метафор-оживлень (13,5 %). Серед них виділяємо:

- ботанометафори із ключовими словами на позначення сфери біологічного існування рослин, або ж дії, які з ними пов'язані: «**опадають зорі**» (с. 36), «**Посивіла і прив'яла мама**» (с. 11), «**Вітер хотів би пустити у небо коріння**» (с. 45), «**Хто рано розквітає – рано гасне**» (с. 20).

- ботанометафори, що містять родо-видові назви рослин: «**Не відпускайте мене, берези, трави і ріки...**» (с. 7), «**Дух петрушки висне над городами, навіть диня заповзає в тінь**» (с. 9), «... **вмерли сумні блавати**» (с. 48), «**Пломеніють клени над шляхами**» (с. 49).

- ботанометафори, до складу яких входять лексеми на позначення плодів, частин рослин: «... **пагони щастя ростуть**» (с. 21), «**Листя вижовкле кольору йоду накладає на землю грим...**» (с. 54), «**ще мені кожне стебло дзвенить**» (с. 7).

- ботанометафори зі словами-конкретизаторами властивостей рослинного світу: «... і таку **безвічну і полинну підпирає костуром журуб**» (с. 11), «... **несе ця тиша тополина все більше смутку. Болю і жалю...**» (с. 93).

Зоометафори складають 7 % серед метафор-оживлень. Це уподібнення до тварин, яке здавна слугувало основою світогляду людини. Світ фауни охоплює такі тематичні групи ключових слів із тваринною семантикою:

- зоометафори із ключовими словами-назвами динамічної сфери діяльності тварин: «**Я хотів би тільки восени відлетіти у Господній вирій...**» (с. 100), «... і тугу, **що під серцем ссе, і біль утрати...**» (с. 76), «**Допоки душа, як птиця, не випурхне із грудей**» (с. 21), «... **диня заповзає в тінь**» (с. 9).

- зоометафори, які містять назви представників тваринного світу: «... **шалені ворони, як ртуть, його (повітря) п'ють**» (с. 99), «... **ластівки легкокрилі і комашня весела**» (с. 16), «**І стає на коліна душа моя перед мальвою і журавлем**» (с. 46), «**Ще мені кожне стебло дзвенить**», «**Голосом зяблика, бабиним літом / Душу мою до землі прив'яжіть**» (с. 7).

Зоометафори, до складу яких входять слова на означення частин тіла тварин: «... **тримають небо білі крила бусла**» (с. 52), «**Зблідло осіннє золото, крила складає блакить**» (с. 48).

За структурою, як відомо, метафору поділяють на просту (складається із двох-трьох слів, які характеризують предмет лише з одного боку) і розгорнуту (явище, предмет, поняття тощо змальовується цілою низкою метафор, що дозволяє найбільш повно розкрити суть зображуваного предмета або явища).

Для ідіолекту Петра Сороки характерні не лише прості конкретно-чуттєві метафори (зорові, слухові, одоративні тощо), а перш за все розгорнуті, у яких виявляється інтелектуалізм автора та актуалізуються просторові й часові зв'язки, часто

– надтекстові асоціації. Це візуальні метафори: «Вранці день ховається в тумані / Сходить сонце, сонне і руде» (с. 22), «Вітер листя край шляху пасе, / білий ліс похилився, як п'яний» (с. 42), «Зблідло осіннє золото, / Крила складає блакить» (с. 48); аудіальні: «І здається, що шиба небес / Зараз зойкне – і трісне» (с. 23), «Ще мені кожне стебло дзвенить» (с. 7); тактильні: «І зло, і дотик темних жал, / І слово яре» (с. 76). У зорових метафорах для змалювання осені актуалізовано кольороназви на позначення червоної і жовтої барв: «В багряному вирі / Світ постає у красі та ясі» (с. 7), «І багрянні клени, як комети» (с. 49), «золоті снопи» (с. 9), «І проміння падає косе / Золотим дощем мені на плечі» (с. 25), «Ліс горить край нашої оселі, / Розливає сяйво золоте» (с. 44), «Зблідло осіннє золото, / Крила складає блакить» (с. 48).

У складних метафорах актуалізуються часові й просторові зв'язки: «Нехай приходить вечір, / вітер часу казиться і рве» (с. 22), «Він в потойбіччі, там, де сон, / Де час тікає» (с. 30), «Знов біжить година, як хвилина» (с. 36), «Де година в вічність обертається» (с. 14), «Я лишень збирався жити / А вже старість біля вій» (с. 41); «не роз'ятрював рану Ірану й Афганістану» (с.12), «Де гине Чорний ліс і помирає Тиса» (с. 83).

Аналізуючи денники тернопільського письменника, О. Шеховцова підкреслює: «Денники» Петра Сороки наповнені філософським змістом та досягають поєднання двох центрів буття: Бога та людини. Розуміння сенсу свого буття, визнання релігійних постулатів життя відбувається через наповнення новим змістом душі і серця людини та за допомогою «Вищої сили» [5]. Це повною мірою стосується і поезій митця. Сповідальний тон збірки «Ладан осені», через який просвічує кредо самого автора – віра в Бога й гармонія в душі, відтворює композиційна метафора (термін запропоновано І. Арнольд для позначення метафори, що виражається цілим реченням, абзацом і виходить на рівень тексту [1, с. 85]). Це своєрідна над-метафора, коли метафоричні вживання відрізняються окремими компонентами, зберігаючи за іншими складниками спільну семантику. В аналізованій збірці зафіксовано більше двадцяти метафор із ключовим словом *душа* (*душа оживає в серці, душа чарує, захлинулася душа у здиві, вічність налє у душу сили, вийняти душу та ін.*). Серед них композиційні метафори: «І хай смиренно на коліна стане / Моя душа зневолена й німа» (с. 93); «Потолочене, / скошене, / зламане / Дотикає беззвучним плачем, / І стає на коліна душа моя / Перед мальвою і журавлем» (с. 46).

Крім того, поезіям письменника властиві **розгорнуті** (втілюються упродовж великого фрагмента повідомлення або всього повідомлення в цілому) **багаточленні** метафори, що передають філософське сприйняття минулості життя, радісного і сумного, земного і вічного: «Всевишній біло-голубим / Цей світ малює. / Злітають в небо голуби / І це хвилює. / І світлом дивної журби / Все сповиває, / Бо то не просто голуби – / То Дух ширяє, / Що розмежовує для нас / земне і вічне, / Бо пізній час і Божий глас / Ось-ось покличе» (с. 81).

Висновки та перспективи. Дослідження поетичного дискурсу Петра Сороки дозволяє зробити висновок про складність асоціацій, які лежать в основі індивідуально-авторських метафор митця, функціонування складних, розгорнутих метафоричних структур, у яких виявляється інтелектуалізм автора. За семантикою П. Сорока надає перевагу метафорам-оживленням, серед яких найбільш частотними порівняно з іншими групами – зоометафорами, ботанометафорами та химерометафорами, є антропометафори. Метафори-опредмечування та метафори-синестезії трапляються в аналізованих творах зрідка. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні інших лексико-фразеологічних особливостей мовного світу митця.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Москва: Просвещение, 1990. 301 с.
2. Єщенко Т. А. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Т. 28. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. С. 224-239. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=19758>
3. Сорока П. Ладан осені: Вірші. Тернопіль: Астон, 2011. 104 с.
4. У вінок пам'яті Петра Сороки на дев'ятини. *Слово Просвіти*. 2018. Ч. 24 (972). 14 - 20 червня. URL: <http://slovoprosvity.org/wp-content/uploads/2018/09/24-972-14>
5. Шеховцова О. Жанрові модифікації «Денників» Петра Сороки. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. Вип. 15. С. 321-323. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26658/1> (дата звернення 16.04.2021).

Referenses

1. Arnold, I. V. (1990), *Stylistics of the modern English language [Stilistika sovremennogo angliyskogo yazyka]*, Prosveshcheniye, Moscow, 301 p.
2. Yeschenko, T. A. (2010), *Semantic and stylistic types of metaphors: theoretical aspect [Semantyko-stylistychni typu metafor: teoretychnyi aspekt]*, Donetsk Visnik of the Science Association named after Shevchenko. V. 28. Donetsk: Ukrainian Cultural Center, Skhidny Vidavnychy Dim, pp. 224-239. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=19758> (accessed 17.04.2021).
3. Soroka, P. (2011), *Frankincense of Autumn: Poems [Ladan oseni: Virshi]*, Aston, Ternopil, 104 p.
4. *In memory wreath of Petro Soroka on nine days after the death (2018) [U vinok pamiati Petra Soroky na deviatyny]*, Slovo Prosvity. P. 24 (972). 14 - 20 of June. URL: <http://slovoprosvity.org/wp-content/uploads/2018/09/24-972-14>
5. Shekhovtsova, O. (2011), *Modification of genres of "Denniks" by Peter Soroka [Zhanrovi modyfikatsii «Dennykiv» Petra Soroky]*, Current issues of linguistics and literary science, № 15, pp. 321-323. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26658/1>.

Е. П. Штонь,

*Тернопольский национальный педагогический
университет им. Владимира Гнатюка,
кафедра украинского языка и методики его обучения*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА МЕТАФОР В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ПЕТРА СОРОКИ

Статья посвящена выяснению структурно-семантической специфики метафор в поэтическом дискурсе Петра Сороки. Описаны семантико-стилистические типы метафор, которые функционируют в сборнике поэзий «Ладан осени»: метафоры-оживления (антропометафоры, зоометафоры, ботанометафоры, химерометафоры), метафоры-опредмечивания признаков и метафоры-синестезии. Проанализирована структура метафорических конструкций.

Ключевые слова: метафора-оживление, метафора-опредмечивание, метафора-синестезия, антропометафора, зоометафора, ботанометафора, поэтический дискурс.

O. P. Shton,

*Ternopil Volodymyr Hnatiyk National Pedagogical University,
Department of Ukrainian language and methods of its teaching*

STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS OF METAPHOR IN THE POETIC DISCOURSE OF PETRO SOROKA

The article investigates the metaphorical space of poems collection «Frankincense of Autumn» by Ternopil artist, writer and literary critic Petro Soroka. The research subject is structural and semantic aspects of metaphorical constructions. The aim of the article is to determine structural and semantic features of metaphors in Petro Soroka's poetic discourse. To achieve this, the author defines and specifies semantic and stylistic types of poetic metaphors; identifies image units structural features in the writer's work. The analysis is based on descriptive method (selection and systematization of relevant material, observation of linguistic facts, their interpretation and generalization), semantic and stylistic method, contextual-interpretive method and also quantitative technique (to establish a frequency of different groups of metaphors).

The study of Petro Soroka's poetic discourse demonstrates complexity of associations that underlay individual authorial metaphors, and functioning of complex, extended metaphorical structures with authorial intellectualism. Poems present all of the semantic and stylistic types of metaphors. However, the factual material analysis indicates rareness of objectification and synesthetic metaphors. 87% of all metaphors are personifications, among which the most frequent are anthropomorphisms (79 %). Other personifications are zoomorphisms (7 %), botanomorphisms (13.5 %) and chimeromorphisms (approximately 0.5 %). High number of anthropomorphisms is caused by a person as a central image in Petro Soroka's artistic world and focusing on feelings, emotions, experiences and inner state in general. Other lexical and phraseological features in the artist's language world demand further research.

Key words: personification, objectification, synesthesia, anthropomorphism, zoomorphism, botanomorphism, chimeromorphism, poetic discourse.